नामरूपयोर्यदनष्टं तत्त्वं पुरुष इत्येव प्रोच्यते ब्रह्मविद्भिः। य एवं विद्वान् गुरुणा प्रदर्शितकलप्रलयमार्गः स एव विद्यया प्रविलापितास्तविद्याकामकर्म्मजनितासु प्राणादिकलास्वकलोऽविद्याकृतकलानिमित्तो हि मृत्युस्तदपगमेऽकलत्वादेवामृतो भवति। तदेतस्मिन्नर्थे एष श्लोकः" भा०।

"अरा इव रथनाभौ कला यस्मिन् प्रतिष्ठिताः। तं वेद्यं पुरुषं वेद यथा मा वो मृत्युः परिव्यथ" उप०।

"अरा रथचक्रपरिकरा इव रथनाभौ रथचक्रस्य नाभौ यथा प्रवेशितास्तदाश्रया भवन्ति यथा तद्वेत्यर्थः। कलाः प्राणाद्या यस्मिन् पुरुषे प्रतिष्ठिता उत्पत्तिस्थितिलयकालेषु तं पुरुषं कलानामात्मभूतं वेद्यं वेदनीयं पूर्णत्वात् पुरुषं पुरि शयनाद्वा वेद जानीयात्। यथा हे विप्रा वो युष्मान्मृत्युर्मा परिव्यथा मा परिव्यथयतु। व्यथामापन्ना दुःखिन एव यूयं स्म अतस्तन्मा भूत् युष्माकमित्यभिप्रायः" भा०।

तथा च प्राणः१ श्रद्धा२ व्योम३ वायुः४ तेजः५ जलं ६ पृथिवी ७ इन्द्रियं ८ मनः ९ अन्नम् १० वीर्य्यम् ११ तपः १२ मन्त्राः १३ कर्म १४ लोकः १५। नाम१६ इत्येता प्राणादिनामान्ताः षोडश कलाः पुरुषस्य उपाधय इति स्थितम्। "गताः कलाः पञ्चदश प्रतिष्ठाम्" श्रुतिः ३अंशमात्रे च "प्राची दिक् कला दक्षिणा दिक् कलोदीची दिक्कलैष सौम्य! चतुष्कलः पादो ब्रह्मणः प्रकाशवान्नाम स य एतमेवं विद्वांश्चतुष्कलं पादं ब्रह्मणः प्रकाशवानित्युपास्ते प्रकाशवानस्मिँल्लोके भवति प्रकाशवतो ह लोकाञ्जयति य एतमेवंविद्वांश्चतुष्कलं पादं ब्रह्मणः प्रकाशवानित्युपास्ते" "पृथिवी कलाऽन्तरिक्षं कला द्यौः कला समुद्रः कलैष वै सौम्य! चतुष्कलः पादोऽनन्तवान्नाम। स य एतमेवंविद्वांश्चतुष्कलं पादं ब्रह्मणोऽनन्तवानित्युपास्तेऽनन्तवानस्मिँल्लोके भवत्यनन्तवतो ह लोकाञ्जयति य एतमेवंविद्वांश्चतुष्कलं पादं ब्रह्मणोऽनन्तवानित्युपास्ते"। "अग्निः कला सूर्यः कला चन्द्रः कला विद्युत्कलैष वै सौम्य! चतुष्कलः पादो ब्रह्मणो ज्योतिष्मान्नाम स य एतमेवंविद्वांश्चतुष्कलं पादं ब्रह्मणो ज्योतिष्मानित्युपास्ते ज्योतिष्मानस्मिँल्लोके भवति ज्योतिष्मतो ह लोकाञ्जयति य एतमेवंविद्वांश्चतुष्कलं पादं ब्रह्मणो ज्योतिष्मानित्युपास्ते"। "प्राणः कला चक्षुः कला श्रोत्रं कला मनः कलैष वै सौम्य! चतुष्कलः पादो ब्रह्मण आयतनवान्नाम स य एतमेवंविद्वांश्चतुष्कलं पादं ब्रह्मण आयतनवानित्युपास्ते आयतनवानस्मिँल्लोके भवत्यायतनवतो लोकाञ्जयति य एतमेवंविद्वांश्चतुष्कलं पादं ब्रह्मण आयतनवानित्युपास्ते"। अवतारशब्दे भूरि उदाहरणम् द्रष्टव्यम्।

मलद्वयात्मके ४कालांशभेदे स च सि०शि०दर्शितो यथा—"योऽक्ष्णोर्निमेषस्य खरामश्वांशः स तत्परस्तच्छतभाग उक्ता। त्रुटिर्निमेषैर्धृतिभिश्चतुर्भिः काष्ठा तत्त्रिंशता सद्भिरथैः कलोक्ता। त्रिंशत्कलाऽऽर्द्धं घटिका क्षणः स्यात्त्रयोदशैः तैः खगुणैश्वांशदिनं च। गुर्वक्षरैः खेन्दुमितैश्वरसुरैः षड्भिः पलं तैर्घटिका खषड्भिः ६०। स्याद्वा घटीषष्टिरहः खरामैश्वांशो दिनैस्तैर्द्विकुभि १२श्च वर्षम्। क्षेत्रे समाद्येन समा विभागाः स्युश्चक्राश्वांशकलायिभिन्नाः" सि०। "योऽक्ष्णोर्लोचनयोः पक्ष्मपातः स निमेषः। स यावता कालेन निष्पद्यते तावान् कालोऽपि निमेषशब्देनोच्यते उपचारात्। तस्य त्रिंशद्विभागस्तत्परसंज्ञः तत्परस्य शतांशस्त्रुटिरिति। अथ च निमेषैरष्टादशभिः काष्ठा। क्वचिच्छास्त्रान्तरे तिथिभिरिति पाठः। काष्ठात्रिंशता कलोक्ता। कलानां त्रिंशता घटिका। सार्द्धं भभ्रमस्य षष्टिभाग इत्यर्थः। घटिकाद्वयेन क्षणो मुहूर्त्तः। क्षणानां त्रिंशता दिनम्। अथ प्रकारान्तरेण दिनमुच्यते। गुर्वक्षरैः खेन्दुमितैः१०असुरिति। एकमात्रोलघुः द्विमात्रो गुरुः। तथा "सानुस्वारो विसर्गान्तो दीर्घोयुक्परस्तु यः" इति छन्दोलक्षणे प्रतिपादितम् यदक्षरं सानुस्वारं विसर्गान्तं दीर्घं यस्याक्षरस्य परतः संयोगस्तल्लघ्वपि गुरुसंज्ञं ज्ञेयम्। गुर्वक्षरस्योच्चार्य्यमाणस्य यावान् कालस्तद्दृश्यकेनैकोऽसुः प्राणः। प्रयत्नेन्द्रियसुखस्य श्वासोच्छ्वासान्तर्वर्त्ती कालस्तदर्थः। षड्भिः प्राणैरेकं पानीयपलम्। पलानां षष्ट्या घटी। घटीनां षष्ट्या दिनम्। त्रिंशद्दिनैरेकोमासः। मासैर्द्वादशभिर्वर्षमिति कालस्य विभागो दर्शितः" प्रमि०। "अर्द्धोऽस्तमयवेलायां कलामात्राऽपि या तिथिः" कालमा०व्यासः। "प्रतिपद्भ्रमात्रेण कलामात्रेण चाष्टमी" पठन्ति। "स च त्रीणि त्रीणि कलासहस्राणि पञ्चदश च कला एकैकस्मिन् धातावतिष्ठते" इति सुश्रु०। "अष्टादश सहस्राणि संख्या चास्मिन् सुसुश्रुवे। कलानां नवतिः प्रोक्ता" सुश्रु०।

"विकलानां कला षष्ट्या तत्षष्ट्या भाग उच्यते।